

julkisesta kritiikistä huolimatta teoksista voi suodattaa vastaanottajille toisenlainenkin sanoma. Taideteoksia on vaikea mobilisoida virallisen propagandan tendenssimäisiin tehtäviin.

Yrjö Varpio

”Schwarze Milch der Frühe” : Celan metaforan tuolla puolen

Pajari Räsänen: *Counter-figures. An Essay on Anti-Metaphoric Resistance: Paul Celan’s Poetry and Poetics at the Limits of Figurality*. Helsinki: Helsinki University Print, 2007. 398 s.

Lieneekö kirjallisuudentutkimuksessa vaativampaa kohdetta kuin vaikeaselkoisuutensa vuoksi lähes legendaarisen maineen saavuttanut Paul Celan? Pajari Räsänen on kuitenkin onnistunut, paitsi kirjoittamaan Celanista laajan ja kattavan esityksen, myös suoriutumaan tästä haasteellisesta tehtävästä ihailtavan hyvin. Räsänen väitöskirja on tarkkanäköinen tutkimus, joka avaa Celanin usein kryptiseksi väitettyä tuotantoa syvältä luotavasti ja pitkäjänteisesti, hienovaraisesti ja hienostuneesti. Otsakkeella *Counter-figures* (”Vastakuvia”) Räsänen tutkimus tarkastelee sitä vastusta tai vastustusta, jonka Celanin tuotanto tulkinnalle muodostaa. Väitöskirja auttaa myös ymmärtämään niitä paradokseja, jotka ovat Celanille – Celanin holokaustin jälkeiselle runoudelle – ominaisia.

Paul Celan (1920–70) julkaisi ensimmäisen kokoelmansa *Der Sand aus der Urnen* vuonna 1948 Itävallassa. Teos sisälsi jo mahdollisesti tunnetuimman holokaustiin koskaan liitetyn kirjallisen teoksen, pitkän runoelman ”Todesfuge” (”...der Tod ist ein Meister aus Deutschland...”). Celan

sisällytti materiaalin myös seuraavaan kokoelmaansa *Mohn und Gedächtnis*, joka julkaistiin Saksassa 1952. Kokoelma sai ilmestyessään runsaasti huomiota. Myöhempää tuotantoa edustavat *Von Schwelle zu Schwelle*, *Sprachgitter*, *Die Niemandrose*, *Atemwende* ja *Fadensonnen*. Postuumit *Lichtzwang*, *Schneepart* ja *Zeitgehöft* eivät enää saaneet yhtä varauksetonta vastaanottoa; niiden kieltä pidettiin liian yksityisenä, suljettuna.

Vuonna 1960 Celanille myönnettiin Saksan arvostetuin kirjallisuuspalkinto, Georg Büchner Preis. Palkintotilaisuudessa Celan piti ”Der Meridian” -nimellä tunnetun puheen, jota on luettu jonkinlaisena Celanin ”poetiikkana”. Tämä proosamuotoinen runoelma tai proosaruno (joksi esimerkiksi Jacques Derrida sitä kutsuu) ei kuitenkaan avaudu sen helpommin kuin muukaan Celanin tuotanto. ”Der Meridian” on, Celanin muun tuotannon ohella, edelleen keskeinen haaste kirjallisuudentutkimukselle.

Aivan viime vuosina on ilmestynyt verrattain paljon materiaalia helpottamaan Celanin vaativan tuotannon lähestymistä. Tärkeä lisä tutkimukselle on erityisesti vuonna 1999 ilmestynyt ”Der Meridianin” kriittinen laitos. Tämä ns. Tübingen-editio sisältää suuren määrän aineistoa, mm. erilaisia muistiinpanoja, aikaisempia versioita ja harjoitelmia, sekä Celanin radioesitelmän Osip Mandelstamin runoudesta vuodelta 1960. Saatavilla on nyt myös useita julkaistuja kirjeenvaihtoja (mm. Gisèle Celan-Lestrange, Nelly Sachs), biografoita (John Felstiner, Wil-

liam Emmerich) sekä tutkimusta Celanin ja Heideggerin suhteesta (James K. Lyon, Hadrien France-Lanord). Huomattavan tärkeätä tausta-aineistoa tarjoaa lisäksi vuonna 2004 julkaistu katalogi Celanin lähes viisisataa teosta käsittäneestä filosofikirjastosta. Katalogiin on kirjattu Celanin teoksiinsa tekemät alleviivaukset ja marginaalimerkinnät (ns. *Lesespuren*, ”lukujäljet”). Merkinnät paljastavat Celanin Heidegger-lukeneisuuden huomattavan laajaksi, samoin Edmund Husserlin aikatietoisuutta koskeva filosofia on merkintöjen perusteella Celanille varsin tuttua.

Räsänen hyödyntää taitavasti tätä uutta materiaalia, erityisesti Tübingen-edition lukuisia, sinänsä irrallisia muistiinpanoja. Lukemalla ”Meridiania” ja Celanin runoutta (muistiinpanoista käy ilmi, että Celan ei halua tuotantaan kutsuttavan ”lyriikaksi”) kriittisen edition avulla Räsänen saa avattua Celanin hermeettisenä pidettyä tuotantoa ennennäkemättömällä tavalla. Tietääkseni mitään vastaavaa, näin laajasti arkistomateriaalin avulla dokumentoitua, ja toisaalta myös Celanin filosofiseen lukeneisuuteen paneutuvaa tutkimusta ei kansainvälisestä tutkimuksesta löydy. Räsänen väitöskirja on urauurtava, eikä vain kotimaisessa mittakaavassa.

Punaisena lankana läpi Räsänen tutkielman kulkee ”Meridianista” löytyvä metaforan vastaisuus (”...Und das Gedicht wäre somit der Ort, wo alle Tropen und Metaphern ad absurdum geführt werden wollen”). Celan kiteyttää ajatuksen

kuitenkin huomattavasti ytimekkäämin Mandelstamin runoutta koskevassa esseessään (lainattu väitöskirjassa s. 178): "Ihre Bilder widerstehen dem Begriff der Metapher [- -]; sie haben phänomenalen Charakter" – "Sen [Runon] kuvat vastustavat metaforan käsitettä [- -]; niillä on fenomenaalinen luonne."

Nämä kaksi aihealmaa, metaforan vastaisuus ja runouden fenomenaalinen luonne, muodostavat Räsänen väitöskirjan keskeiset käsitteelliset koordinaatit.

Väitöskirja jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäinen "Problems with Metaphor: Prologemena for Reading Otherwise" on laaja katsaus metaforan käsitteeseen ja sitä vastustaviin voimiin. Räsänen selvittää tässä metaforan filosofis-historiallista taustaa, erityisesti Aristoteleen näkemystä, jossa metafora määrittyy analogian avulla tapahtuvaksi merkityssiirtymäksi. Ajatus on taustalla myös useissa Räsänen esittelemistä nykytulkinnosta, joissa johtopäätökset on kuitenkin viety pitemmälle. Donald Davidsonin mukaan metafora saa "meidät näkemään jonkin asian toisena"; Jay T. Keehley ja Colin Murray Turbayne puolestaan johtavat Aristoteleen näkemyksistä metaforalle kiteytyksen "as-if" – "ikään kuin". Metaforista esitystä on kaikki, mikä esittää asian "ikään kuin", kuvitteellisena.

Vastavoimia edustavat puolestaan metaforan käsitettä liian yleisenä kritisoinut Jonathan Culler, "retorisen lukemisen" lanseerannut Paul de Man ja metafysiikan kritiikistään tunnettu Martin Heidegger. Culleria ja de Mania käsitellessään Räsä-

nen tulee kiinnostavasti rinnastaneeksi ajatuksensa "vastakuvallisesta voimasta" (*counter-figurative power*) subversiiviseen tai dekonstruktiiviseen voimaan (*subversive or deconstructive power*). Heideggerilta Räsänen ottaa esiin ajatuksen metaforan kuulumisesta metafysiikkaan, "Das metaphorische gibt es nur innerhalb Metaphysik". Heideggerin teesi oli Räsänen mukaan myös Celanille tuttu (Räsänen salapoliisiyö asian dokumentoimiseksi on vertaansa vailla, vrt. s. 129).

Räsänen rakentaa laajan, Heideggerin metafysiikan kritiikkiä ja sen pohjalta nousevaa fenomenologiaa koskevan luvunsa lähinnä filosofin pääteoksen *Sein und Zeitin* nojalla. Räsänen suhteuttaa myös kiinnostavasti Heideggerin varhaisista Aristoteles-tutkimusta *Sein und Zeitin* ja antaa ymmärtää, että metaforan kysymys on pääteoksessa yllättävän ongelmallinen.

Heideggerin, ja miksei Husserlinkin, merkitys näyttäytyy Räsänen luennassa keskeisenä: Celanin poetiikka saa tutkielmassa määreen "runouden fenomenologia".

Väitöskirjan toisessa osassa, "Crossing the Troposphere: Paul Celan's Poetry and Poetics at the Limits of Figurality", Räsänen käy keskustelua käytännöllisesti katsoen kaiken keskeisen tutkimuksen kanssa. Peter Szondin, Werner Hamacherin, Martine Brodan ja Jacques Derridan teokset Celanista on kartoitettu huolellisesti, eivätkä Otto Pöggelerin, Jean Greischin, Philippe Lacoue-Labarthen ja monen muun ajatukset runoilijasta

ole jääneet sen vähemmälle huomiolle. Paikoin näiden vanavedessä, paikoin täysin itsenäisesti, Räsänen lukee Celania ensimmäisestä kokoelmasta aina viimeiseen. ”Engführung”, ”Todesfuge”, ”Spät und Tief”, ”Weiss und Leicht”, ”Aber”, ”Singbarer Rest”, ”Ein Dröhnen”, ”A la pointe acérée”, ”Chymisch”, ”Sprachgitter”, ja monet muut saavat Räsäsen käsissä hienon tulkintansa.

Väitöskirjan toisesta osasta, sen alkupuolelta, löytyy myös Räsäsen lähiluku ”Der Meridianista”. Monet Räsäsen ”Meridianista” esiin nostamista aiheilmista osoittautuvat paradoksaaleiksi, kenties jopa – dekonstruktion termein – kaksoisiteisen tai ratkeamattoman rakenteen omaaviksi. Esimerkiksi kysymys referentialisuudesta ei ratkea Celanin kohdalla sisä- eikä ulkolähtöisen kritiikin keinoin. ”Echte Dichtung ist antibiographisch”, todellinen runous on antibiografista, Celan kirjoittaa, mutta sisällyttää runoihinsa usein itsensä, itsensä ja salaisuutensa. Paradoksaalista on se, kirjoittaa Räsänen, että biografisuuden vastaisuus ei sulje pois henkilökohtaista.

Paradoksaalisia ovat myös Celanin Tübingen-edition muistiinpanot kielen fenomenalisuuden ei-fenomenalisesta ja näkymättömästä luonteesta. ”Begegnung mit der Sprache ist Begegnung mit Unsichtbaren”, ”Kohtaaminen kielen kanssa on näkymättömän kohtaamista”, tämä Tübingen-edition muistiinpano, jossa Celan yhdistää keskeisen käsitteensä *Begegnung* – kohtaaminen – näkymättömyyteen, vie Räsäsen tutkimaan ”Meri-

dianin” keskeisiä kappaleita ja Celanin myöhäistuotantoa (mm. *Zeitgehöft*) Maurice Merleau-Pontyn teoksen *Le visible et l'invisible* avulla. Celanin *Begegnungs*-problematiikan lukeminen Merleau-Pontyn valossa on uutta ja ennennäkemätöntä. Tulkinnan voi näin ollen odottaa herättävän runsaasti kiinnostusta Celan-tutkijoiden parissa.

Paradoksaalisin ”Meridianin” aiheilmista lienee kuitenkin Celanin käsitys runoudesta todeksi tai todellisuudeksi tulleen kielenä, *Aktualisierte Sprache*.

Väitöskirjansa toisessa osassa Räsänen lukee Celanin ”Todesfugea” tavalla, joka asettuu hätkähdyttävällä tavalla vastakain metaforan ”as if” -luonteen kanssa. Celanin tunnetuimman runon tunnetuimpana metaforana pidetty ”Schwarze Milch der Frühe”, ”Huomenen musta maito”, kuten Tuomas Anhava sen suomentaa, ei Celanin mukaan ole metafora (sen enempää kuin mikään muukaan kielikuva); se ei ole ”as if”, vaan ”as is”, se on *todellisuutta*, sanoo Celan: ”das ist *Wirklichkeit*”.

”Huomenen musta maito”, samoin kuin ”ilmaan kaivettu hauta” (”wir schaufen ein Grab in den Lüften”), on todellisuutta. ”*Die Todesfuge ist ein Grabmal*”, ”Todesfuge”, ”Kuolemanfuuga”, on hautakivi, Celan kirjoittaa.

Celanin runouden kuvat, holokaustin jälkeisen runouden kuvat, eivät ole metaforia vaan ”vastakuvia”: ne eivät ole vertauskuvia eivätkä kielikuvia, vaan kielellisiä kuvia, jotka avautuvat metafysiikan tuolla puolen, toden ja kuvitteelli-

sen tuolla puolen, toden ja kuvitteellisen ratkeamattomina paradokseina. Pajari Räsäsen väitöskirja osoittaa meille tämän vakuuttavasti ja vaikuttavasti.

Outi Pasanen

Aino Kallas' Lost Manuscript *Bathseba* (1909)

This article deals with Aino Kallas' unpublished manuscript *Bathseba* (1909). According to former research, in particular professor Kai Laitinen's works (1973 and 1995), this manuscript was considered totally lost. In her letters to Kai Laitinen, Aino Kallas herself convinced him that she had destroyed the manuscript decades after writing it. However, I found this "lost" manuscript in the Estonian Literary Museum, in Tartu, Estonia, in February 2008. In fact, the copy of this manuscript had already been delivered to Finland, to the Finnish Literary Society in 1984, but no one had opened the microfilm roll until now.

Bathseba is an exception in Kallas's oeuvre: it is a drama in verse, set in a biblical milieu. The play is based on the Bathseba story found in the Old Testament – a triangle story between King David, Uria and his wife Bathseba (2 Samuel 11 and 12).

The main reason for not publishing *Bathseba* was the negative critique presented by author and director Jalmari Hahl. Hahl considered the use of biblical themes out-of-date and the language of *Bathseba* unsuccessful.

In my article, I evaluate the reasons and justification for Hahl's negative critique from a present-day perspective. My analysis takes the historical context into account: the use of biblical themes